

## XALQ DOSTONLARINING O'ZBEK TILSHUNOSLIGIDA O'RGANILISHI

Yo'ldosheva Nodira Nurillo qizi <sup>1</sup>

<sup>1</sup> Namangan davlat universiteti Filologiya fakulteti Lingvistika  
(o'zbek tili) 2-kurs magistranti  
Email: [uldasevan446@gmail.com](mailto:uldasevan446@gmail.com)

### MAQOLA MALUMOTI

### ANNOTATSIYA:

#### MAQOLA TARIXI:

Received: 26.02.2025

Revised: 27.02.2025

Accepted: 28.02.2025

#### KALIT SO'ZLAR:

doston, san'at,  
folklorning, urf-odatlar,  
Alpomish, tarix

Xalq dostonlari qadimdan vatanga muhabbat, millat va uning qadriyatlari haqida so'zlab keladi. Xalq dostonlari dutor, do'mbira va xalq cholg'u asboblari jo'rligida ijro etiladi. Bu madaniyat va tarix uyg'unligidir. O'zbek tilshunosligida xalq dostonlarining o'rganilishi ahamiyati haqida bugungi maqolamizda yoritamiz.

**KIRISH.** Doston – xalq og‘zaki ijodining eng yirik janri bo‘lib, u qahramonlik, ishqiy sarguzasht, fantastik mazmunga ega bo‘lgan voqealarni bayon qiluvchi asar. Qahramonlarning sarguzashtlari, o‘zaro munosabatlari va kechinmalarini keng ko‘lamda tasvirllovchi yirik hajmli liro-epik asar doston deyiladi. Doston davr, tuzumdagi xalq ruhiyatini, xususiyatlarini aks ettiradi. Zamonlar o‘tishi bilan ular yangi yangi mavzular va g‘oyaviy mazmun bilan boyib boradi. O‘zbek xalq dostonchiligi juda qadimiy va mo‘tabar meros nishonasidir. Xalq ijodiyotiz san‘at insonning kamolotida alohida o‘rin tutadi. Barcha san‘atlarning rivoji negizida xalq ijodi turadi. Insoniyat paydo bo‘lgandan to bugunga qadar san‘atning adabiyot, qo‘shiqchilik kabi turlarida xalq og‘zaki namunalardan foydalanib kelinmoqda.[1]

Og‘zaki ijod namunasi bo‘lgan dostonlar ko‘plab variantlarga egaligi (misol uchun bugunga qadar «Alpomish» dostonining 50 yaqin, «Go‘ro‘g‘li» turkum dostonlarining yuzga yaqin variantlari yozib olingan), jamoaviyligi, an‘anaviyligibilan yozma adabiyot namunasi bo‘lgan dostonlardan ajralib turadi. Xalq og‘zaki ijodining eng yuksak namunasi

bo'lgan dostonlar og'zaki o'zlashtiriladi, og'zaki ijro etiladi va og'zaki tarzda meros qoldiriladi. Akademik T.Mirzaev folklarning asosiy xususiyatlari haqida to'xtalar ekan, quyidagilarni qayd etadi. "Folklarning asosiy xususiyati ijodiy jarayon – yaratuvchilik va ijrochilik jarayonining og'zakiligi va unga ko'pchilikning ishtiroki (jamoaviylik xarakteriga ega bo'lishi) bilan belgilanadi. Uning an'anaviylik, o'zgaruvchanlik, variantlilik, ommaviylik, anonimlik (muallifining noma'lumligi) kabi ko'pdan-ko'p belgilari folklarga xos ijodiy jarayonning ana shu bosh xususiyati doirasida namoyon bo'ladi.[2]

Xalq og'zaki ijodi durdonalari go'yo buloqqa o'xshaydi, bu-xalqimiz o'tmishi uning o'chmas tarixi, urf-odatlar, orzu-istaklari va avlodlarimiz kelajagi poydevori demakdir. Unda millatning o'zligini anglashi, hayotga bo'lgan intilishlari, dunyo- qarashlari o'z aksini topgan. Ajdodlarimizning milliy-ma'naviy merosi asrlar osha yashab kelmoqda. Doston-bu xalq og'zaki ijodining eng yirik turlaridan bo'lib, u qahramonlik, ishqiy-sarguzasht, hayoliy mazmunga ega bolgan voqealarni bayon qiluvchi asarlardan hisoblanadi. Doston o'zida xalq ruhiyatini, xususiyatlarini aks ettiradi. Vaqt o'tishi bilan ular yangi-yangi mavzular va g'oyaviy mazmun bilan boyib boradi. Dostonlar xalq tomonidan yaratilgach, ijodkor xalq ular orqali o'z maqsadlari, orzu-istaklari, his-tuyg'ularini ifodalaydi. [3] Dostonlardagi antroponimlar , onomastik birliklar , toponimlar, gidronimlar, agnonimlar va teonimlarning o'rganilishi ham tilshunoslik uchun katta yutuqlardan biri sanaladi. "Alpomish" xalq dostonidagi agnonimlar haqida batafsil so'z yuritilsa, ularning naqadar ahamiyatli ekanini anglash mumkin. Bir qarashda bu agnonimlarni idrok etish mushkul, ammo o'zbek tilshunosligida bu bo'yicha bir qancha olimlar tadqiqotlar o'tkazishgan. Agnonimiya deyilganda muqaddas deb bilinuvchi narsalar va shaxslar nomini anglash. Dostonda bunday nomlar juda ko'p va o'rinli qo'llanilgan. "Alpomish" dostoni tilida ham teonimlar asar qahramonlarining milliy qadriyatlarini, diniy dunyoqarashini ifodalash uchun xizmat qilgan. Asar qahramoni Alpomishga ilohiy kuchlar, ya'ni pir-u payg'ambarlar madadkor ekanligi tasvirlanadi. Qahramon ojiz bo'lgan holatda doim pirlaridan madad so'raydi.dostonda Alpomishning Allohga, payg'ambarga, pirlarga iltijosi va uning ijobati tasviri ham shundan dalolat. Jilovida Bobo Qambar jilovdor, G'amingda otlandi Shohimardon pirlar (96-bet). Yer yuzini tutib ketsa aydahor, Fotma der, Zuhra der, kanizi darg'a (100-bet) Bu kabi agnonimlar nafaqat ushbu dostonda balki, boshqa dostonlarda ham uchratish mumkin. Bularning bari , albatta tilshunosligimiz va milliy boyligimiz sanaladi.[1]

Xalq dostonlarini o'rganish tilshunoslikda bir necha jihatdan ahamiyatlidir:

1. Til va leksika: Dostonlar tilni boyitadi, yangi so'zlar va ifodalarni kiritadi. Bu, o'z navbatida, tilning rivojlanishiga yordam beradi.

2. Madaniyat va an'ana: Dostonlar xalqning madaniy merosini, urf-odatlarini va qadriyatlarini aks ettiradi, bu esa tilshunoslik uchun muhim ma'lumot manbai bo'ladi.

3. Tarixiy kontekst: Xalq dostonlari tarixiy voqealar va shaxslar haqida ma'lumot beradi, bu esa tilning tarixi va rivojlanishini o'rganishda yordam beradi.

4. Estetik va badiiy jihatlar: Dostonlarning badiiy uslubi va strukturasini o'rganish tilshunoslik nazariyalarini tushunishga yordam beradi.

5. Ijtimoiy tafakkur: Xalq dostonlari ijtimoiy muammolarni, hissiyotlarni va insoniy tajribalarni yoritadi, bu esa til va kommunikatsiyaning ijtimoiy rolini tushunishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, xalq dostonlarini o'rganish tilshunoslikda til, madaniyat va tarixiy kontekstni chuqurroq tushunish imkonini beradi.

#### **Foydalanilgan adabiyotlar:**

1. «O'ZBEK TILINI O'QITISHDA XALQ DOSTONLARINING O'RNI»  
<https://www.pedagoglar.uz/index.php/01/article/download/6883/4912/7399>
2. <https://imfaktor.com/index.php/jocaa/article/view/1027/1779>
3. <https://interonconf.org/index.php/ind/article/download/1536/1383/1365>